

УДК 78.03(477)

Белікова В. В.

ЩЕ РАЗ ПРО ПЕРІОДИЗАЦІЮ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

А Автор продовжує висвітлювати значення художнього напрямку – Романтизм – у розвитку української культури як такої (музичної також) у ХХ ст.; підкреслює, що видатні українські композитори активно поповнювали художню скарбницю золотого фонду світового музичного мистецтва.

Ключові слова: українська музична культура, розвиток, композитор, Україна.

Постановка проблеми. На межі ХХ–ХХІ століть, коли в Україні відбуваються соціальні, економічні та політичні перетворення, наша національна культура (музична також) почала розглядатися й аналізуватися сучасними науковцями різних напрямів (філософами, істориками, естетиками, культурологами, мистецтвознавцями) як складна і цілісна система, що здатна відтворити духовний світ українського народу. Враховуючи останнє, періодизацію розвитку української музичної культури доцільно розглядати в контексті функціонування цілісної системи української культури.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення періодизації української культури тривалий час було предметом дослідження науковців історичної науки (М. Закович, І. Зязюн, А. Канарський, М. Попович та ін.).

У контексті мистецтвознавчих, музикознавчих, музично-педагогічних наукових досліджень такі розвідки ще й досі не отримали свого остаточного й усталеного висновку. Достатньо нагадати роздуми сучасного музикознавця О. М. Немковича [7], що зумовлюють актуальність обраної нами теми та вибір підходів у вирішенні поставлених завдань. Гадаємо, останнє має свою рацію. Воно пов'язане з історичним існуванням української державності, яка тільки протягом ХХ ст. мала неоднозначні соціальні, економічні та політичні зміни. Вказані зміни зрушення впливали на формування й розвиток української культури (музичної культури також) як цілісної складної системи так необхідної для прогресивного розвитку людської спільноти України й усього світового співтовариства.

Враховуюче сказане, **мета** пропонованої роботи передбачає розкрити основний художній напрям

мок, що був поширений у ХХ ст. та творчість видатних українських композиторів, які визначили етапний розвиток національної музичної культури V періоду формування української музичної культури.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку світової музичної думки свідчить про те, що до кінця ХХ ст. спроби розглядати стан і розвиток музичної культури здійснювалися головним чином під впливом популярності певного музичного інструмента в музичній практиці тієї або іншої конкретної країни. Наприклад: існування скрипки в Італії (дослідження Л. Раабена, І. Ямпольського, Е. Melgus та ін.); фортепіано в Росії (дослідження О. Алексеева, М. Бражнікова, D. Grover та ін.). Значний вклад у контексті останнього зроблений сучасною українською вченою-музикознавцем Н. Кашкадамовою, монографія [3] якої присвячена актуальним проблемам фортепіанного виконавства, історії мистецтва редагування нотних видань, інтерпретації музичних творів, формуванню фортепіанної педагогіки та існуванню фортепіанних шкіл у різних країнах світу – Австрії, Англії, Німеччині, Польщі, Росії, України тощо.

У другій половині ХХ ст. провідні музикознавці України та Росії (М. Брук, К. Резеншильд та ін.) змінюють свої підходи до вивчення проблем музичного мистецтва. У навчальних посібниках, що були видані у період 80–90-х років ХХ ст. (наприклад: История украинской музыки / сост. и ред. А. Я. Шреер-Ткаченко. – Москва : Музыка, 1981) вже з'являються спеціальні розділи, в яких розглядаються історичні передумови формування основних етапів розвитку музичної культури. Але, як підкреслює М. Ріттіх у передмові до четверто-

го видання книги «Советская музыкальная литература» (Москва : Музыка, 1977), деякі значущі явища розвитку радянської музики (й української також – Б. В.) ще не могли отримати свого повного висвітлення в літературі.

Повинен був пройти певний час. Адже процес осмислення історії розвитку будь-якого явища (особливо історії культури) передбачає не тільки процес вивчення її формування, розвитку та зміни, але й, як на думку Д. Ліхачова, «есть процесс сохранения прошлого, процесс открытия нового в старом» [6].

У 2006–2007 рр. ХХІ ст. вітчизняна україністика поповнилася фундаментальними дослідженнями сучасних музикознавців. Мова йде про монографію О. Немкович «Українське музикознавство ХХ століття як система наукових дисциплін» [7] та книгу Л. Кияновської «Галицька музична культура ХІХ–ХХ ст.» [5].

Зміст обох книг стикається з питаннями, які цікавлять автора цих сторінок. Л. Кияновська розглядає історію розвитку музичної культури України на прикладі одного з розвинутих регіонів Західної України – Галичини періоду ХІХ–ХХ ст. Автор книги аналізує міжрегіональні та міжнаціональні культурні взаємини, досліджує еволюцію музично-творчого процесу з точки зору практики музично-виконавського мистецтва в регіоні.

О. Немкович обирає узагальненіший метод вивчення розвитку української музичної культури періоду ХІХ–ХХ ст., застосовує досягнення вітчизняної музичної і загальної культури. Авторка розглядає різні грані сучасної музичної думки: науково-дослідницьку, педагогічну, критико-публіцистичну, музично-естетичну, фольклористичну тощо, робить акцент на поєднанні емпіричної, теоретичної характеристики наукових досліджень; розкриває внутрішню логіку еволюції музичної науки, появу нових аспектів розвитку музичної думки. Останнє свідчить про наявність у цілісній складній метасистемі наукових знань самодостатньої наукової сфери, що може функціонувати як самостійна наукова галузь, що здатна відтворити духовний світ українського народу.

Розглядаючи внутрішню логіку еволюції закономірностей та основних тенденцій розвитку української культури ХХ ст., О. Немкович відзначає відсутність єдиної класифікації знань про розвиток музичного мистецтва, підкреслимо, що «єдиної правильної в усі часи класифікації музикознавства не існує й існувати не може» [7, с. 14]. На думку автора монографії «не існує єдиної періодизації музикознавчої науки, як і періодизації національної культури в цілому» [7, с. 15]. Останнє ще раз підкреслює особливу актуальність обраної нами теми дослідження.

Кожний період існування людської спільноти конкретної держави, континенту, а тим більше світового співтовариства набуває статус історич-

ного тому, що з'являються такі ознаки суттєвості та життєдіяльності людства, які з позицій часового осмислення й аналізу змінюються, ліквідуються, руйнуються, а інколи просто перероджуються в якісно нові, й досі не бачені явища. Останні виникають у процесі формування нових соціально-економічних відносин, що висуваються потребами більшості населення.

Причини їхнього виникнення різні, та річ не в тім. На наш погляд, змінні процеси в суспільстві зумовлені діалектикою розвитку, а точніше кажучи діалектикою саморозвитку людської свідомості.

До явищ світового рівня належать художні напрями, що мають свої винятково-стильові ознаки. Явищем світової значущості є художній напрям Романтизм, що виник на межі ХVІІІ–ХІХ ст., який охопив низку країн світу, проявився у різних видах художньої творчості й активно існував в українському музичному мистецтві ХХ ст. і продовжує існувати в сьогоденні – періоді ХХІ ст.

Не розкриваючи історію виникнення Романтизму, його ідейної основи та суспільно-історичного нахилу (мета пропонованої роботи інша) підкреслимо, що виникнення Романтизму пов'язане з еволюцією художнього мислення та образної (у даному випадку музичної) системи.

Світ людини з її внутрішніми суперечностями стає головним для змісту романтичного мистецтва. Заглибленість у внутрішній світ людини привела романтиків до оспівування суб'єктивно-ліричного початку як такого, що й визначило психологічну спрямованість романтичного мистецтва.

У музичному мистецтві епохи Романтизму виник новий тип героя – героя-борця, а також узагальнений образ – образ народу як спільноти, яка бореться за національне визволення. В епоху Романтизму сформувався і новий тип митця, який удадо поєднав художню творчість із громадською діяльністю. Митець став символом нації. Можна припустити, що саме в епоху Романтизму була усвідомлена думка про те, що кожна національна культура певної країни є самобутнім культурним явищем й одночасно складовою частиною світового культурного надбання.

У музичному мистецтві епохи Романтизму з'являються нові музичні жанри: балади, лірико-епічні поеми, п'єси романтично-драматичного характеру з незвичайною тематикою і значним психологічним накалом. Усе разом вплинуло на появу нових засобів музичної виразності. Нарешті виникають певні стильові напрямки, що поширювалися композиторськими школами та підтверджувалися творчістю визначних композиторів і музикантів-виконавців. Музична спадщина та активна творча діяльність таких визначних у всьому світі українських композиторів як: М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, К. Стеценко,

Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, А. Штогаренко, В. Кирейко впевнено підтверджують цю думку.

Висвітлення стану розвитку української музичної творчості ХХ ст. (V періоду формування української музичної культури) передбачає розкрити діяльність прославлених музикантів, творчість яких заклала основи формування та функціонування головних гілок української музичної культури як складної, цілісної наукової системи.

До таких митців перш за все належать М. Лисенко та С. Людкевич. У сучасному українському музикознавстві ім'я Миколи Віталійовича Лисенка (1842–1912 рр.) ототожнюється з ім'ям основоположника української класичної музики, фундатора національної композиторської школи. Вражають масштаби його різнобічної творчої діяльності. Він був талановитим і плідним композитором, блискучим піаністом, чудовим диригентом, уважним педагогом, допитливим фольклористом, який започаткував розвиток української музичної фольклористики та наукової україністики.

Багатогранна діяльність митця була зумовлена історичними обставинами тієї доби, коли жив і працював композитор. Як представник української еліти, Лисенко не міг обмежитися лише композиторською творчістю та виконавством. Життєвим кредо митця було служіння своїй Батьківщині.

М. Лисенко брав активну участь у різних громадських інституціях: Київській Старій громаді, Південно-Західному відділі Російського географічного товариства, Літературно-артистичному товаристві «Боян», «Українському клубі» тощо.

Пізнання М. Лисенка як громадянина-патріота дає можливість краще зрозуміти сутність його музики, яка стала важливою складовою частиною національно-культурного надбання. Захоплення творчою діяльністю Лисенка протягом останнього десятиріччя свідчить про «справжній прорив» [4, с. 40] у пізнанні діяльності великого митця. Достатньо нагадати, що від 2002 року працівниками Національної парламентської бібліотеки України та Меморіального музею-садиби Миколи Лисенка зібрані понад 300 великих іменних досліджень.

У списку музично-творчої спадщини композитора є: музично-сценічні твори, кантати, хорові твори на тексти Т. Шевченка та інших авторів, солоспіви, вокальні ансамблі, обробки народних пісень, обрядові пісні, інструментальні твори, камерно-інструментальні ансамблі, інструментальні соло, транскрипції, фольклорні наукові праці, літературно-критичні розвідки.

Зробити огляд усіх жанрів музичної спадщини Лисенка у представленій роботі неможливо (мета роботи інша). Зупинимося лише (стисло) на оперній музиці композитора, яка була постійно в центрі творчих інтересів музиканта.

У музичній творчості Лисенка вперше певною

мірою сформувалася модель національної опери та її жанрові різновиди: історико-героїчна народна драма «Тарас Бульба», лірико-комічна опера «Різдв'яна ніч», лірико-фантастична опера «Утоплена», три дитячі опери «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і Весна», опера-пародія «Андріатиада», комічна опера «Енеїда», камерна опера «Ноктюрни», лірична опера «Наталка Полтавка»). Новим видом оперного жанру в українському музичному мистецтві стали дитячі опери Лисенка. У створенні оперних творів важливу роль відіграли: використання національної мови, національних сюжетів, пов'язаних із народним побутом, створення національних характерів, яскрава музична мова, що побудована на народному фольклорі.

У музикознавчих працях Лисенка («Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних Остапом Вересаєм», «Думи про Хмельницького та Барабоша», «Народні музичні інструменти на Україні») автор встановив низку нових об'єктивних законів будови музичної творчості українського народу.

Висвітлюючи значущість і величність творчого обдарування М. Лисенка, його дієвий унесок у розвиток української і світової музичної культури можна сміливо застосувати термін «уперше». Належним чином сюди можна зарахувати організацію та проведення Лисенком всесвітньо відомих хорових гастролей, що мали непересічне значення для розвитку української музичної культури в країні. Адже такі концерти-подорожі підвищували вагомість української хорової музики в контексті національного музичного мистецтва як з точки зору її музично-культурологічної, просвітницької спрямованості, так і з точки зору розвитку музично-педагогічного спрямування хорового мистецтва як такого.

У контексті останнього вислову природно буде додати й відкриття (вперше) в 1904 р. в Києві Музично-драматичної школи Лисенка, де виховували молодих музикантів і драматичних акторів, дбайливо формуючи їхнє творче та професійне середовище. Сказане своєрідно підтверджує і розвиває думку відомого українського музикознавця А. Калениченка про те, що Лисенко «є одним із фундаторів національного українського музичного шкільництва» [2, с. 38]. Крім цього, Лисенко започаткував у вітчизняній україністиці спеціальний напрямок етномузикології – органологічний, пов'язаний із вивченням українських музичних інструментів. Нарешті в творчості М. Лисенка остаточно сформувався український музичний Романтизм, що відповідає притаманному художньо-естетичному напрямку – Романтизму – всесвітнього рівня.

Станислав Пилипович Людкевич (1879–1979 рр.) – лауреат Шевченківської премії, народний артист СРСР, Герой соціалістичної праці, український композитор, займає особливе місце в історії роз-

витку вітчизняної музичної культури. Його ім'я добре відоме як ім'я педагога, диригента, музичного критика, збирача та дослідника національного фольклору, активного організатора музичного життя у Львові та багатьох міст Західної України.

С. Людкевич працював у всіх музичних жанрах, крім балету. На його творчій полиці є опери, ораторії, кантати, симфонії, симфонічні поеми, увертюри, скрипковий і фортепіанний концерти, тріо, квартет і квінтет, низка п'єс для фортепіано та скрипки, романси та обробки народних пісень.

Творчі інтереси Людкевича безмежні. Його цікавить усе: і музикознавство, і виконавство, і фольклористика. У кращих творах композитора висока професійна майстерність зливається з мудрою простотою, що й робить їхніми життєвими і сучасними.

Даючи загальну характеристику музичної спадщини С. Людкевича, можна визначити головну ідею творчості композитора: боротьба за свободу народу, якій присвячена його кантата-симфонія для мішаного хору й оркестру «Кавказ».

У С. Людкевича музичних творів настільки багато, що важко перелічити його основні та кращі твори. Проте, найважливіше для нас – це ідейні й художні якості його спадщини. Два моменти визначають величезну вартість творчості композитора: глибина тематичного задуму музичного твору та своєрідне, індивідуальне його здійснення.

С. Людкевич – романтик у найкращому розумінні цього слова. Формуючи свій стиль, композитор використав досягнення світової музичної культури, поєднав їх з українськими народними

рисами західноукраїнського регіону.

Висновки. Підводячи підсумки навіть такого часткового огляду розвитку української музичної творчості ХХ ст. – V періоду формування української музичної культури як такої, можна відзначити, що видатні українські композитори зберігали й одночасно активно поповнювали художню скарбницю золотого фонду світового музичного мистецтва.

Музична мова багатьох творів композиторів даного періоду свідчить про поширення романтичних традицій у музичному мистецтві ХХ ст. Поряд із цим українська музична культура цього періоду вже була на порозі переходу до якісно нового рівня у своєму розвитку.

Аналіз музичних творів композиторів, творчість яких розвивалася у другій половині ХХ ст. та перших роках ХХІ ст. дасть змогу виявити особливості використання музичних традицій, що отримали своє поширення та популярність у попередні ХІХ–ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Белікова, В. В. Історія української музики: [навч. посіб.] / Валентина Венедиктівна Белікова; МОНМС України. – Кривий Ріг : Вид. дім, 2011. – 372 с.
2. Калениченко, А. П. Лисенко у світовій музичній культурі / Анатолій Павлович Калениченко // Музика. – 2013. – №1. – С. 36–39.
3. Кашкадамова, Н. Історія фортепіанного мистецтва ХІХ століття: [підручник] / Наталія Борисівна Кашкадамова. – Тернопіль : АСТОН, 2006. – 608 с.
4. Колюца, М. Д. Усе ще невідомий Лисенко / Маріанна Давидівна Колюца // Музика. – 2013. – №1. – С. 40–41.
5. Кияновська, Л. О. Галицька музична культура ХІХ–ХХ ст.: [навч. посіб.] / Любов Олександрівна Кияновська. – Чернівці : Книги-ХХІ, 2007. – 424 с.
6. Лихачев, Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Дмитрий Сергеевич Лихачев. – Л., 1971.
7. Немкович, О. М. Українське музикознавство ХХ століття як система наукових дисциплін: [монографія] / Олена Миколаївна Немкович. – К., 2006. – 534 с.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 21.01.2015

Белікова В. В. Ещё раз о периодизации развития украинской музыкальной культуры.

А Автор продолжает рассматривать значение художественного направления – Романтизм – в развитии украинской культуры как такой (музыкального также) в период ХХ ст.; подчёркивает активную деятельность известных украинских композиторов, которые своим творчеством пополняли золотой фонд мирового музыкального искусства.

Ключевые слова: украинская музыкальная культура, развитие, композитор, Украина.

Belikova V. V. Once more about the periodization of the Ukrainian music culture.

S The author continues considering the value of artistic direction – Romanticism – in the development of the Ukrainian culture as such (also musical) during the XX century; emphasizes the active-known Ukrainian composers who replenished the golden fund of world music by their creativity.

Key words: Ukrainian musical culture, development, composer, Ukraine.